

2023

Yayınevi: İKSAD Yayınları

ARKADAŞLIK KAVRAMININ ÖZEL GEREKSİNİMLİLER TARAFINDAN TANIMLANMASI: FOTOSES ÇALIŞMASI

AHI EVRAN 3rd INTERNATIONAL CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCH

Yazarlar: Nilgün DERELİ Esra MACAROĞLU AKGÜL ALPER ŞEN

Özet:

Bu araştırmanın amacı, arkadaşlık kavramının özel gereksinimliiler tarafından nasıl tanımlandığının değerlendirilmesidir. Araştırma grubunu, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Eğitimde Mükemmeliyet Araştırma ve Uygulama Merkezi'nde Ekim 2022 tarihinden beri yürütülmekte olan Öze Yolculuk- Bağımsız Yaşam ve İş Becerileri Kazandırma Programı'ndan, 2'si otizmli 1'i down sendromlu, üç özel gereksinimli öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmada toplum temelli katılımcı araştırma yaklaşımı ve fotoses metodu kullanılmıştır. Veri kaynaklarını, (i) fotoses ve fotoğraf çekmenin anlatıldığı iki çalıştay, (ii) çalışma grubundakilerin hazırladığı arkadaşlık temalı fotoğraflardan oluşan bireysel dosyalar, (iii) çalışma grubunun hangi fotoğrafta neyi göstermek istediklerini açıkladıkları bireysel görüşmeler ve (iv) araştırmacı günlüğü oluşturmaktadır. Elde edilen verilerin analizinde ise, MaxQda yazılımı kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, Öz'e Yolculuk programı sosyal beceri gelişimine yönelik etkinliklerinin çalışma grubu üzerinde etkili olduğu, arkadaşlık kavramını sosyal ortamlarda ortak etkinliklerde bulundukları kişilerle özdeşleştirerek tanımladıkları ve program kapsamındaki sosyal becerileri okul dışına taşımak istedikleri bulunmuştur.

FRIENDSHIP DEFINED BY SPECIAL NEEDS STUDENTS: A PHOTOVOICE RESEARCH

Nilgün DERELİ

Öğr. Görevlisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

ESRA MACAROĞLU AKGÜL

Prof.Dr, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

ALPER ŞEN

Öğr. Görevlisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

ABSTRACT

This research focuses on how special needs students define friendship in a university campus. Three students with special needs attending Fatih Sultan Mehmet Vakıf University “Oze Yolculuk- Travel to self” program participated in the research. In this research study

participants were asked to define friendship on campus by taking photos. Prior to asking, two workshops about how to take pictures were designed by two of the researchers. In these workshops, basics of photo taking were explained with appropriate materials enriched with visuals. This is a community based participatory research in which participants took pictures to express themselves, namely photovoice is used to collect data. Photovoice gives an alternative way of expression for those who would like to choose other ways of expressions of selfs. Data were collected through pictures taken by participants, focus group interviews, individual interviews and fieldnotes of the researchers. Data triangulation is supported by one focus group discussion, two individual interviews with each participant and researchers' fieldnotes. Video recordings of two workshops and interviews were also used to support data. MaxQda software, designed for qualitative or mixed methods research data analysis, was used to analyze qualitative data. Data analysis displays how participants define friendship with their own perspectives.

Keywords: autism, friendship, photovoice

GİRİŞ

İnsanoğlunun gelişimi ve toplumsallaşması sırasında her bir birey farklılık gösterse de içinde bulunulan topluma ait kültürel normlar genellenebilir davranış kalıpları oluşmasına sebep olmuştur. Şehir hayatının getirdiği yaşam tarzı ve kalabalık ortamlarda farklı davranış kalıpları sergileyen bireyler daha fazla dikkat çeker hale gelmiştir. Toplumsal alanda dikkat çeken ve alışılmışın dışında sergilenen davranışların altında yatan sebepler bireyin bedensel veya zihinsel farklılığı olabilir. Bu durum özel gereksinimli birey kavramını ortaya çıkarmaktadır. Alışılmış davranış kalıpları dışında hareket eden bireylerin topluma uyumlandırılması ve kazandırılması özel eğitim uygulamaları ile mümkün olmaktadır.

Özel gereksinimli birey kavramı, farklı davranışlar sergileyen ve farklı öğrenme yöntemlerine ihtiyaç duyan bireyleri tanımlamaktadır. Bu kavram konu üzerine yapılan çalışmaların artması ve belli birikimin oluşmasının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Tarihsel süreçte farklı düzey ve derinliklerde bakış açıları ile değerlendirmelere dayanarak farklı isimlendirmeler yapılmıştır. Bireysel farklılıklara odaklanan Darwin (1996), bir türün tüm bireylerinin küçük farklarla da olsa birbirinin aynısı olamayacağını ileri sürmüş ve bireysel farklılıklara dikkat çekmiştir. Literatür incelendiğinde özel gereksinimli bireye odaklı olarak yapılan ilk isimlendirme, ortalamadan ayrılan ve patolojik farklılıklar sergileyen bireyler için “anormal çocuk” olarak Binnet ve Simon (1907) tarafından yapılmıştır. 1922 yılında Uluslararası Ayrıcalıklı Çocukların Eğitimi Birliği kurum isminde “ayrıcalıklı çocuk” terimini kullanmıştır. 1960’lı yıllara gelindiğinde “engelli çocuklar” ifadesi kullanılmış ve 1975 yılında Amerika’da yasal metinlerde yer bulmuştur. Günümüze ise “özel gereksinimli birey” şeklinde daha kapsayıcı bir ifade kullanılmaktadır. Özel gereksinimli bireylerin tipik gelişim gösteren bireylerden ayrıldığı temel noktalar öğrenme süreçleri ve gelişimsel özellikleri olarak sıralanabilir (Yaralı, 2015).

Özel gereksinimli bireylerin farklılaştıkları noktalar görme, işitme, fiziksel, dil ve zihinsel gelişim gibi alanlar olmaktadır. Çalışma grubunu oluşturan 3 bireyden biri down sendromu diğer ikisi otizm spektrum bozukluğu tanısı almıştır. Otizm spektrum bozukluğu belirtileri genellikle erken gelişim evresinde ortaya çıkan sınırlı sosyal iletişim ve etkileşim kurma, sürekli tekrar eden davranışlar sergileme, bilişsel farklılıklar göstermenin yanı sıra epilepsi, dikkat eksikliği, hiperaktivite bozukluğu veya zihinsel yetersizlik gibi durumlar eş zamanlı olarak gözlemlenmektedir. Otizmlı çocukların görüntüsü fiziksel olarak normale yakın iken down sendromu bulunan çocuklarda fiziksel görüntü farklılıkları daha kolay gözlemlenmektedir. Down sendromuna sahip bireylerde baş, burun, göz, kulak ve ağız yapılarındaki farklılıklar dikkat çekmektedir. Down sendromu beyin gelişimi ve fonksiyonları üzerinde etkili olmaktadır. Buna bağlı olarak her özel bireyde farklı düzeyde zeka seviyesi, farklı kişilik özellikleri, sosyal ve duygusal gelişim gözlemlenebilir.

Özel gereksinimli bireyler hem kişisel durumları sebebiyle hem de toplumun bakış açısına bağlı olarak çevreleri ile rahat ve başarılı iletişim kurmakta zorlanmaktadırlar. Diğer taraftan zihinsel gelişim düzeylerindeki farklılık sebebiyle de öğrenme güçlüğü yaşadıkları bilinmektedir. Bu da normal gelişim gösteren akranlarıyla etkileşimi zorlaştırmakta ve gelişimi olumsuz etkilemektedir. Arkadaşlık kavramı bu noktada önem kazanmaktadır. Benzer özellikler taşıyan özel gereksinimli bireyler arkadaş çevresinde gerçekleştirilen aktivitelerle öğrenmeyi desteklenmektedir. Çalışmamız bu bağlamda arkadaşlık kavramını ele almıştır.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Özel gereksinimli bireyler okul hayatı tamamlandığında neredeyse hiç arkadaşı olmayan bir şekilde hayata devam ederler. Öze yolculuk programı bireyin hayatındaki boşluk olan arkadaşlık ve sosyalleşme ile ilgili becerileri geliştirmeye yöneliktir. Bu araştırmada katılımcıların arkadaşlık kavramını nasıl tanımladıklarına odaklanılmıştır. Özel gereksinimli bireyler adına yapılan hemen her çalışmada, verilerin özel gereksinimli bireye birinci derecede bakım veren kişi veya kişilerden toplandığı görülmektedir. Araştırma çalışma grubunu özel gereksinimli bireylerin oluşturduğu ve verilerin doğrudan çalışma grubundakilerden elde edildiği bu çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- özel gereksinimli bireyler arkadaşlık kavramını nasıl tanımlamaktadırlar?
- özel gereksinimli bireylerin “en iyi arkadaş” tanımlamalarındaki kriterleri nelerdir?

Bu bölümde araştırmanın yöntemi, veri toplama yolları ve veri analizi üzerinde durulmuştur. İlk olarak toplum temelli katılımcı araştırma yaklaşımı ve fotoses metodu açıklanmıştır.

TOPLUM TEMELLİ KATILIMCI ARAŞTIRMA YAKLAŞIMI VE FOTOSES METODU

Toplum temelli katılımcı araştırma yaklaşımı, toplum bireyleri, kurum temsilcileri ve araştırmacıları kapsayan araştırmanın tüm sürecinde işbirliği gerektiren bir yaklaşımdır. Elde edilen verilerin tüm paydaşlar için kullanılabilirliğini sağlar. Farklı beceri bilgi ve deneyime sahip paydaşları bir araya getirerek karmaşık problemleri çözmeyi hedefler. Toplum bireyleri ile çalışıldığı için araştırmanın kalite ve güvenilirliğini artırır. Fotoses ise doğal çevrelerinde sorun olan bireylerin bu sorunlarla ilgili düşüncelerini farklı yollarla ifade etmelerine olanak sağlayan bir metottur. Teorik kökenleri eleştirel pedagoji, feminist teori ve topluluk fotoğrafçılığına dayanan (Wang & Burris, 1997) fotoses, toplum tarafından yeteri kadar temsil edilmeyen grupların gerçek araştırmacılar olmaları ve değişimi başlatabilmeleri için yaratıcı bir “Katılımcı Eylem Araştırması” (Participatory Action Research- PAR) yöntemi olarak ifade edilmektedir (Brake ve diğerleri, 2012). Sosyal değişimi savunan bir yöntem olarak 1990'lı yıllarda Wang ve Burris tarafından geliştirilen fotoses, topluluk sorunlarını keşfetmek için anlatılmak istenen fotoğrafla harmanlama yaklaşımını tanımlamak amacıyla önermiştir. Fotoses, katılımcılarının günlük yaşantılarının bir konusu hakkında fotoğraf çekmeyi, toplu olarak tartışmayı ve aynı zamanda tartışılan konuyu ele alacak önerilerde bulunmayı teşvik eden bir metottur (Baum vd., 2006; Nykiforuk vd., 2011). Fotoses metodu kelimeler yerine görseller kullanılarak insanların tecrübelerine ve iç dünyasına ışık tutarak araştırma sürecinde objektifliği sübjektiflik ile değiştirerek, fotoğraf çeken kişinin bakış açısına odaklanmaktadır (Chio & Fandt, 2007; Cooper, Sorensen, & Yarbrough, 2017; McNiff, 2018). Literatür incelendiğinde fotoses metoduyla ilgili farklı tanımlar olsa da en geniş kapsamlı tanımı “bir grup ya da topluluğa ait problemleri kaydetmek ve yansıtmak için bu problemlere ilişkin eleştirel tartışmaları gün yüzüne çıkarmak, fotoğraflarla ilgili tartışmalar aracılığıyla kollektif bilgiyi üretmek ve sonuç olarak politika yapıcı ve karar vericileri etkileyerek problemlerin değişimi için eylem planı” olarak ifade edilebilir (Wang, 2005).

Araştırmacılar ve katılımcılar arasında çoklu toplantılar gerçekleştirmeyi içeren fotoses yöntemi, katılımcılara temel fotoğrafçılık ile ilgili eğitim sağlayıp ardından belirlenen tema hakkında fotoğraf çekmelerinin talep edilmesi temeline dayalı olan nitel bir metodolojidir ve özellikle sağlık, özel gereksinimli gruplar ve bazı sosyal alanlarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu metodoloji, katılımcıların aktif bir biçimde yeni bilgi üretimi ile meşgul oldukları için güçlü bir metot olarak kabul edilmektedir. Ayrıca bu metot, çalışma grubunu, çalışma grubunun ait olduğu topluluğun üyelerini ve politika belirleyicileri, sistem değişikliğini elde etme konusunda meşgul etmeye yönlendirmekte ve bu konuda karar vericileri donanımlı kılmaktadır (Cheezum ve diğerleri, 2019; Wang ve Burris, 1994, 1997).

VERİ TOPLAMA SÜRECİ

Çalışmanın veri toplama süreci aşağıda şema 1 de verilen akış şeması ile anlatılmıştır.

Şema1: Araştırmanın Veri Toplama Süreci

Katılımcılara açıklama yapılması
Katılımcıların onamlarının alınması
Fotoses ve fotoğraf çekmenin anlatıldığı ilk çalıştayın yapılması
Arkadaşlık konulu bireysel görüşmelerin yapılması
Fotoses ve fotoğraf çekmenin anlatıldığı ikinci çalıştayın yapılması
Arkadaşlık konulu fotoğrafların çekilmesi
Çalışma grubunun çektiği fotoğraflar arasından seçim yapması ve hangi fotoğrafta neyi göstermek istediklerini açıklayabilecekleri bireysel görüşmelerin yapılması
Araştırmacı günlüklerinin yapılması

Özel gereksinimli öğrencilere yapılması planlanan araştırma hakkında detaylı bilgi verildikten sonra araştırmaya katılımları için onamları alınmıştır. Fotoğraflama sürecine başlamadan önce fotoses yöntemi hakkında bilgi verilmiş ve nasıl fotoğraf çekileceği ile ilgili ilk çalıştay yapılmıştır. Çalıştay konuları içinde kullanılan makine/cihaz özellikleri, kompozisyon kavramı, ortam ışığının önemi, fotoğraf çekerken açının önemi yer almaktadır. Çalıştayın ardından fotoğraf çekim süresince öğrencilere yardımcı olması açısından aşağıda sıralanan yönlendirici sorular sorulmuş ve sorulara verdikleri cevapları açıklayıcı fotoğraf çekimi yapmaları istenmiştir.

Yönlendirici sorular şu şekildedir:

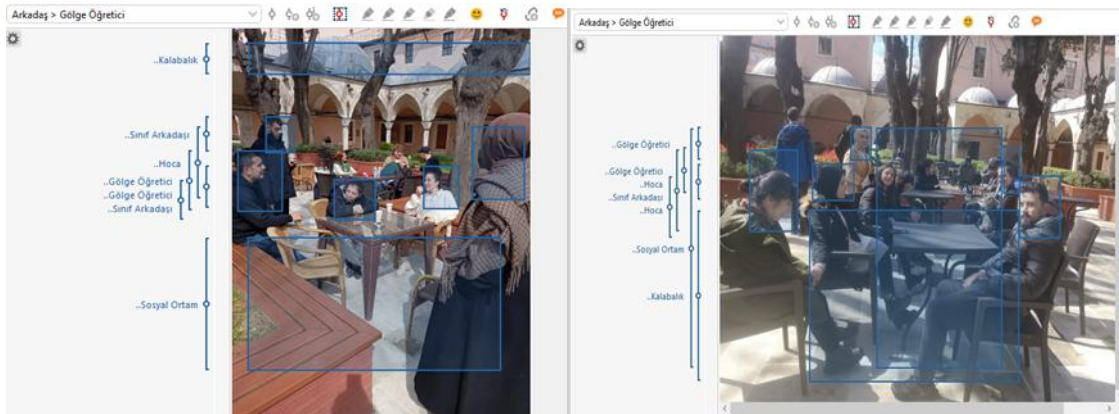
- Arkadaş denince ne aklına geliyor?
- En iyi arkadaşın kim?
- En iyi arkadaşının en sevdiğin özellikleri neler?
- Arkadaşlarınla en çok ne yapmaktan hoşlanırsın?
- Üniversitedeki arkadaşlarınızla gün içerisinde neler yapıyorsunuz?
- Üniversitedeki arkadaşlarınızla en çok ne yapmaktan hoşlanıyorsunuz?

- Üniversitedeki arkadaşlarınızla okul dışında ne yapmak istersiniz?

Arkadaşlık konulu bireysel görüşmelerin yapılmasının ardından fotoğraf çekimi ile ilgili daha detaylı bir çalıştay daha gerçekleştirilip öğrencilere dört hafta süre verilerek arkadaşlık konulu fotoğraflar çekmeleri istenmiştir. Bu süreçte fotoğraf sayısı konusunda herhangi bir sınırlama yapılmamıştır. Fotoğraflama sürecinin sonunda öğrencilere çektikleri fotoğraflar tek tek gösterilmiş ve aralarından arkadaşlıkla ilgili en uygun gördükleri 10 adet fotoğrafı seçmeleri istenmiştir. Her öğrenciyle ayrı ayrı seçtikleri fotoğraflarla ne anlatmak istedikleri sorulmuş ve öğrencilerin verdikleri cevaplar not alınmıştır. Ayrıca yapılan tüm görüşmeler hem ses hem de video kaydına alınmıştır. Görüşmelerde bir araştırmacı moderator, bir araştırmacı raportör olarak görev almıştır. Tüm bu veri kaynaklarına ek olarak süreç boyunca açıklayıcı nitelikte araştırmacı günlükleri de tutulmuş ve kayıt altına alınmıştır.

VERİLERİN ANALİZİ

Verilerin toplanması kısmında açıklanan 4 yolla toplanan veriler karma yöntemler araştırmaları veri analizi yazılımı MaxQda ile analiz edilmiştir. Öncelikle çalışma grubundaki bireylerin çektikleri fotoğraflardan oluşan klasörlerinden seçtikleri 10 ar resim açık kodlama yoluyla kodlanmış, daha sonra bireysel görüşmeler ve araştırmacı günlüklerinde bu kodlara ilişkin kanıtlar aranmıştır. Böylece veri çeşitlemesi yoluyla araştırma güvenilirliği sağlanmıştır. Fotoğrafların kodlanmasında araştırmacılardan ikisi görev almış ve kodlayıcılar arası %100 uyum sağlanmıştır. Aşağıda kodlamanın nasıl yapıldığı ile ilgili 2 örnek yer almaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada arkadaşlık kavramının özel gereksinimliler tarafından nasıl algılandığının fotoses yöntemi ile aktarılması ve tartışılması amaçlanmıştır. Ayrıca bu çalışma Türkiye’de fotoses yönteminin yaygınlık kazanmamış olması ve uygulamanın özel gereksinimli bireylerle yapılmış olması nedeniyle önemli bir çalışmadır.

Fotoses çalışmasından önce ve fotoses çalışmasından sonra öğrencilerin arkadaşlık konulu yönlendirici sorulara vermiş oldukları bazı yanıtlar arasında farklılıklar olduğu, bazı sorulara verilen yanıtların ise bir değişikliğe uğramadığı görülmüştür. Farklı olan yanıtlar fotoses öncesi ve fotoses sonrası olarak sunulmuştur. Aşağıda öğrencilere görüşmelerde sorulan soruların bazılarının birleştirilerek analiz edildiği bulgular yer almaktadır.

1.Senin için arkadaşlık ne ifade etmektedir?

Fotosesten önce:

- Bir katılımcı sınıf arkadaşları, sınıfta bulunan gölge öğretmenler ve ders verenlerin isimlerini sıralamıştır.
- Katılımcıda arkadaş kavramının henüz gelişmediği anlaşılmaktadır.
- İki katılımcı birlikte yeme içme, kampüste yürüyüş gibi sosyal etkinliklerden bahsetmiştir.
- Bu katılımcıların arkadaş kavramını birlikte sosyal etkinliklerde bulunulan kişi olarak geliştirdiği anlaşılmaktadır.

Fotosesten sonra:

- Bir katılımcı arkadaş dendiğinde aklına gelenler arasında «fotoğraf» ifadesini de sıralamıştır.

2. En iyi arkadaşın kim ve neden?

Bu soruya öğrenciler tarafından verilen cevaplar açısından farklılık olmamıştır.

- Veriler sanat vb. sosyal aktivitelerin en iyi arkadaş seçiminde etkili olduğunu göstermektedir.
- Tüm katılımcılar, en iyi arkadaşlarını birlikte çalışma, birlikte oynama veya şarkı söyleme etkinliklerine bağlı olarak tanımlamışlardır.

3. Arkadaşlarınla en çok ne yapmaktan hoşlanırsın?

Fotosesten önce:

- Öğle yemeği yemek, kampüste yürümek, müzik ve resim yapmak, ders çalışmak şeklinde cevaplar verilmiştir.

Fotosesten sonra:

- Üniversite arkadaşlarımla yanında olmak şeklinde bir cevap alınmıştır.

4. Okul dışında veya Öz'e Yolculuk programında arkadaşlarınızla ne yapmak istersiniz?

Bu soruya verilen cevaplar açısından bir farklılık olmamıştır.

- Tüm katılımcılar, çeşitli spor ve sanat etkinlikleri yapmak ve kampüs içi etkinlikleri kampüs dışına da taşımayı istediğini belirten ifadeler kullanmıştır.

Araştırmacılar tarafından araştırma süreci boyunca tutulan günlükten elde edilen en önemli bulgular ise şu şekildedir;

- Fotoses araştırması, arkadaşlığın ne olduğunu tanımlamaya yönelik ortak amaç nedeniyle katılımcıların yakın ilişkiler kurmasını desteklemiştir.

- Heyecan, gülme, mutluluk ve anları hatırlama katılımcıların ortak duyguları olarak tespit edilmiştir.

Araştırma sonuçları fotoses metodunun katılımcılar üzerindeki etkisi ve katılımcıların arkadaş kavramını nasıl tanımladıkları şeklinde 2 ana kısımda incelenmiştir. Bu çalışmada; toplum temelli katılımcı araştırma yaklaşımı ve fotoses metodunun kullanılması, özel gereksinimli öğrencilerin sürece aktif olarak katılmalarına ve düşüncelerini fotoğraflara dayalı bir araştırma süreci ile açıklayabilmelerine olanak sağlamıştır. Üniversite öğrencileriyle yapılan bir çalışmada da benzer sonuçlar alınmış ve fotoses sürecinin katılımcılar üzerindeki olumlu etkileri belirlenmiştir (Agarwal vd., 2017). Özel gereksinimli bireyler için arkadaşlığın temel prensibinin daha çok ortak sosyal etkinlikler yapmak olduğunu vurgulamışlardır.

KAYNAKLAR

Agarwal, N., & Spohn, J. (2017). Voices of students with disabilities: A photovoice study. *The Journal for the Texas Association of College & University Student Personnel Administrators*, 3.

Baum, F., MacDougall, C., & Smith, D. (2006). *Participatory action research. Journal of Epidemiology and Community Health*, 60(10), 854.

Binnet, A., & Simon, T. (1907). *Anormal Çocuklar*. (S. E. Siyavuşgil, Çev.) İstanbul Devlet Basım Evi.

Brake, L. R., Schleien, S. J., Miller, K. D. ve Walton, G. (2012). Photovoice: *A tour through the camera lens of self-advocates. Social Advocacy ve Systems Change*, 3(1), 44-53.

Cheezum, R. R., Rosso, M. T., Niewolak, N. ve Cobb, T. (2019). Using photovoice to understand health determinants of formerly homeless individuals living in permanent housing in Detroit. *Qualitative health research*, 29(7), 1043-1055.

Chio, V. C. M., & Fandt, P. M. (2007). Photovoice in the diversity classroom: Engagement, voice, and the “Eye/I” of the camera. *Journal of Management Education*, 31(4):484–504. <https://doi.org/10.1177/1052562906288124>

Cooper, C., Sorensen, W., & Yarbrough, S. (2017). Visualising the health of communities: Using Photovoice as a pedagogical tool in the college classroom. *Health Education Journal*, 76(4):454–466. <https://doi.org/10.1177/0017896917691790>

Darwin, C. (1976). *Türlerin Kökeni*, Ankara: Onur Yayınları.

McNiff, S. (2018). Philosophical and practical foundations of artistic inquiry. In P. Leavy (Ed.), *Handbook of arts-based research* (pp. 22–36). New York, NY: Guilford Press.

Nykiforuk, C. I., Vallianatos, H., & Nieuwendyk, L. M. (2011). Photovoice as a method for revealing community perceptions of the built and social environment. *International Journal of Qualitative Methods*, 10(2), 103-124.

Wang, C. ve Burris, M. A. (1994). Empowerment through photo novella: Portraits of participation. *Health education quarterly*, 21(2), 171-186.

Wang, C. ve Burris, M. A. (1997). Photovoice: Concept, methodology, and use for participatory needs assessment. *Health education ve behavior*, 24(3), 369-387. 29.

Wang, C. (2005). Photovoice: social change through photography. Erişim adresi: <http://www.photovoice.com/index.html> (Erişim Tarihi, 1 Aralık 2019)

Yaralı Dilek, (2016). Öğretmen adaylarının özel eğitim derslerine yönelik tutumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi, Pamukkale Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (25), 56-76.